

РАДЧЕНКО

Володимир Григорович – академік НАН України, заступник академіка-секретаря Відділення загальної біології НАН України, директор Інституту еволюційної екології НАН України

УЧАСТЬ УСТАНОВ ВІДДІЛЕННЯ ЗАГАЛЬНОЇ БІОЛОГІЇ НАН УКРАЇНИ У РОЗВИТКУ ФУНДАМЕНТАЛЬНИХ ТА ПРИКЛАДНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ЗЕМЕЛЬ НАН УКРАЇНИ

Вельмишановний Борисе Євгеновичу!

Вельмишановне зібрання!

У доповіді президента НАН України академіка Б.Є. Патона проголошені найважливіші досягнення нашої Академії за минулий рік. І це незважаючи на те, що фінансування Академії за часи незалежності скоротилося майже у 30 разів. Особливо відчутні утиски науки спостерігаються в останні три роки. Тим не менш, попри явне бажання керівництва країни фактично знищити науку, Академія, створена великим В.І. Вернадським, не лише жива, а й має визначні здобутки. Влада стверджує про начебто величезні кошти, які йдуть із державного бюджету на науку. Якби насправді наука мала ті мільярди, то, без сумніву, Україна не посідала б одне з останніх місць у світі за рівнем життя, поступаючись багатьом країнам Африки. При цьому найбільш вражає значна кількість доларових мільярдерів у фактично жебрацькій країні. За рівнем заробітної плати влада зрівняла провідного інженера наукового інституту і прибиральницю. Навіщо ж тоді багато років вчитися, здобувати знання? Я хочу нагадати слова Рональда Рейгана про те, що США щедро фінансують науку не тому, що вони багаті, а вони багаті тому, що щедро фінансують науку.

Однак, незважаючи на всі труднощі, співробітники Відділення загальної біології зробили досить вагомий внесок у розвиток фундаментальних та прикладних наук, пов'язаних зі збереженням живого. У звітному році спільно з науковцями із 16 європейських країн нашими вченими-ботаніками проведено класифікацію синтаксонів усіх рослин Європи.

Здійснено аналіз стану і статусу охорони в Україні диких родичів культурних рослин, які є джерелом отримання нових гібридів та сортів сільськогосподарських рослин з новими властивостями. Нашими ботаніками запропоновано нову прагматичну систему покритонасінних рослин, і її вже позитивно сприйняли провідні фахівці світу.

Зоологи також відвітували новими зведеннями по окремих групах тварин, продовжуючи фундаментальне серійне видання «Фауна України». Проведено комплексне дослідження іхтіофауни всіх великих вітчизняних чорноморських портів, унаслідок чого виявлено 126 видів риб, значна частка з яких є промислово значущими. Водночас нашими гідробіологами проводиться серйозна робота зі збереження рідкісних та зникаючих видів риб.

Спільно з європейськими колегами мною завершено підготовку Червоного списку бджіл Європи, який є офіційним виданням ЄС. Лише за перший рік цю роботу було процитовано понад 70 разів, у тому числі 10 разів у журналах Nature і Science.

Усього за звітний рік зоологами, ботаніками та мікологами описано 117 нових таксонів рослин, грибів і тварин. Зокрема, серед нових для науки видів виявилися й поширені майже по всій Європі види. Найяскравішим прикладом є встановлення нового для науки виду диких бджіл *Dasypoda morawitzi* Radchenko, 2016 sp. nov., ареал якого простягається від Західного Казахстану до Австрії та Німеччини і від Санкт-Петербурга до Греції та Туреччини.

Зареєстровано також нові види-вселенці, деякі з яких можуть становити значну загрозу для природного біорізноманіття, а іноді й для самої людини. В останні десятиліття спостерігається стрімке зростання водних безхребетних і риб-вселенців у водосховищах Дніпра та Південного Бугу. Особливо жакливі наслідки пов'язані з рибою ротань, яка живиться ікрою інших видів риб, чим знищує природне різноманіття.

Фахівцями Інституту зоології ім. І.І. Шмальгаузена спрогнозовано поширення єгипетського комара, який є переносником цілого ряду

смертельних хвороб, у тому числі вірусу Зіка. Співробітниками Інституту еволюційної екології зроблено комплексне зведення з адаптивних стратегій популяцій адвентивних видів, або видів-вселенців.

На високому науковому рівні проводяться дослідження в Інституті харчової біотехнології та геноміки. Зокрема, з'ясовано роль мікротрубочок рослинної клітини у стрес-індукованій автофагії.

Важливу роботу проведено установами природно-заповідного фонду. Так, у Національному ботанічному саду ім. М.М. Гришка розроблено основи культивування та ефективного використання фітосировини для виробництва лікарських засобів, продуктів харчування, кормів і біопалива. Співробітниками Інституту еволюційної екології виявлено високу біологічну активність метаболітів листків і квітів вербозілля, які можуть істотно впливати на ростові процеси інших рослин, а також встановлено, що рослинна олія, отримана з вербозілля, має потужні бактерицидні властивості.

Інститутом еволюційної екології спільно з Інститутом кібернетики ім. В.М. Глушкова на прикладі парку-пам'ятки садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення «Феофанія» вперше не лише в Україні, а й у Європі створено систему електронної бази даних з QR-кодами для ідентифікації та отримання інформації про види рослин у ботанічних садах і парках України.

В останнє десятиліття спостерігається різке зниження чисельності й навіть зникнення окремих видів біоти, які вже зараз трапляються тільки у заповідниках. На очах зменшуються площі степів в Україні, зникають степові види рослинності. Така тенденція пов'язана як із загальними кліматичними змінами, так і з негативною антропогенною діяльністю, що веде до руйнації природних екосистем. Для збереження степової рослинності наші ботани створили Колекцію рідкісних та зникаючих видів рослин степових екосистем України.

Однак замість допомоги у збереженні природно-заповідного фонду, яким мають опікува-

тися Мінприроди та місцеві органи влади, наші заповідники, навпаки, зазнають від них шаленого тиску і намагання взагалі вилучити ці території з постійного користування Національної академії наук України. Слід зазначити, що із загальної площі земель НАН України 98 % належить до земель природно-заповідного фонду, і всі вони підпорядковані нашому Відділенню загальної біології. Переважно більшість з них становлять землі лише двох наших біосферних заповідників — Чорноморського і Дунайського, 3/4 площі яких займають водні акваторії.

Останніми роками Мінприроди постійно намагається забрати ці заповідники від НАН України, позбавивши таким чином Академію потужної експериментальної бази для проведення моніторингових досліджень біорізноманіття, які ведуться вже майже 60 років, з моменту передачі цих територій Академії наук ще в 1958 р. Головною метою відчуження цих земель, без сумніву, є бажання не стільки охороняти унікальні природні комплекси, скільки, навпаки, створити умови для їх експлуатації. Це добре видно на прикладі інших природних та біосферних заповідників, які вже підпорядковані Мінприроди. Наприклад, лише у 2013 р., за даними космічних знімків, у Карпатському біосферному заповіднику було вирубано майже півтисячі гектарів лісу. Тому охоронний режим на карпатських заповідних територіях майже нічим не відрізняється від режиму використання комерційних лісів.

Ще одне вкрай абсурдне питання — це стягнення, всупереч здоровому глузду, земельного податку з окремих неприбуткових державних установ природно-заповідного фонду, а саме — з національних та державних дендрологічних парків. Під дію відповідних змін до податкового законодавства потрапили три академічні установи — всесвітньо відома «Софіївка» та не менш славетні «Олександрія» і «Тростянець». У результаті, відповідно до пункту 1.4 статті 282 Податкового кодексу України, установи, які не мають права експлуатувати землю, а лише її охороняють і несуть повну відповідальність за її збереження, повинні за це ще й платити, причому платити шалені кошти.

Цю нову законодавчу норму мотивують начебто благородною ціллю — збільшити надходження до бюджету, а також адаптувати законодавство до європейських норм. Цікаво, і де ж це в Європі державні заповідники платять земельний податок? Крім того, яке ж це збільшення надходжень до державного бюджету, коли, навпаки, державні кошти вилучаються для передачі їх органам місцевого самоврядування? До речі, саме прийняття цього закону в грудні минулого року відбулося з грубим порушенням іншого закону, а саме — п. 3 статті 27 Бюджетного кодексу України, яким забороняється пізніше 15 липня року, що передуює плановому, приймати закони України або їх окремі положення, які збільшують витрати бюджету на наступний бюджетний рік.

При цьому розрахована сума земельного податку для наших дендрологічних парків значно перевищує бюджети цих установ. Отже, в цій ситуації керівники парків опинилися перед загрозою закриття їх установ, тому змушені були шукати компромісні рішення з органами місцевого самоврядування, які саме й визначають суми земельного податку. Зокрема, парку «Софіївка» на вимогу місцевих органів влади довелося відмінити плату за відвідування території дендропарку, а це ж фактично було головне джерело для утримання парку. Основним аргументом з боку влади було те, що цей парк створювався працею багатьох поколінь місцевих мешканців. Тоді у мене постає питання, а чому ми маємо платити за продукцію, забезпечуючи надприбутки новим господарям заводів і фабрик, які побудовані не ними, а нашими батьками й дідами?

Ще одним болючим питанням, крім охорони, збереження та відновлення біорізноманіття заповідних територій, є збереження орних земель. У гонитві за надприбутками землі експлуатуються нещадно й безконтрольно, особливо жахлива ситуація складається зі щорічними посівами олійних культур, які повністю виснажують землю.

Крім того, наша держава, на відміну від інших європейських країн, мало турбується про державні землі науково-дослідних установ і

повністю переклала їх захист від рейдерського захоплення на землекористувачів, які мають самі захищати загальнодержавні інтереси. Більш того, навіть окремі депутати Верховної Ради України, замість відстоювання державних інтересів, самі докладають максимальних зусиль для вилучення особливо цінних земель із державної власності під приватну забудову.

Чого лише вартий законопроект № 4957 про внесення змін до статті 150 Земельного кодексу України, яким передбачається можливість вилучення особливо цінних державних земель, зокрема сільськогосподарських земель інститутів Академії наук, навіть без погодження із землекористувачем. На мій погляд, прийняття такого закону буде насамперед грубим порушенням статті 8 Конституції України, якою проголошено, що Україна є правовою державою, в якій визнається і діє принцип верховенства права. Складається враження, що такими діями держава сама породжує рейдерство. І тут йдеться про землі, які вже понад 70 років належать НАН України. Раніше навіть неможливо було уявити, що державні землі заповідників чи землі державних науково-дослідних інститутів можуть бути протиправно, по-загарбницьки вилучені, адже це особливо цінні для держави землі, на яких створюється продовольче майбутнє України, розробляються нові сорти сільськогосподарських рослин, що забезпечують національну продовольчу безпеку.

У будь-якій державі продовольча безпека є не менш важливою проблемою, ніж захист кордонів. Інститут фізіології рослин і генетики НАН України підтримує дію та здійснює науковий супровід понад 3 тис. ліцензійних договорів на вирощування сортів, створених ученими цієї установи. На сьогодні кожна

третя буханка хлібу, що випікається в Україні, вироблена із зерна сортів, створених у цьому Інституті під керівництвом Героя України, академіка-секретаря Відділення загальної біології НАН України, академіка Володимира Васильовича Моргуна. Проте зараз йому, замість наукової діяльності зі створення нових ефективніших сортів пшениці, доводиться перейматися веденням судових справ щодо повернення протиправно вилучених державних земель унікального дослідного господарства, в якому і створювалися ці сорти. Причому одразу всі вкрадені землі не повернути, оскільки їх уже встигли поділити на сотні ділянок, і тепер потрібно судитися з кожним землевласником окремо і вести одночасно сотні судових процесів. Де вченому взяти на все це час, де знайти гроші на юристів?! На жаль, директори установ залишилися сам на сам із рейдерами, з якими навіть зустрічатися небезпечно для життя. І це не перебільшення. Ми всі добре пам'ятаємо, які жахливі втрати саме через захист державного майна понесла наша Академія.

Отже, на мою думку, ми маємо звернутися до Уряду з вимогою щодо розроблення нормативно-правової бази, яка повністю захищала б державну власність від зазіхань. Крім того, вважаю зараз конче потрібним створення спеціалізованої юридичної служби при Президії НАН України, основним завданням якої має стати захист власності НАН України, оскільки головним завданням директорів інститутів є все ж таки організація наукового процесу, а не постійна біганина по судах.

На завершення пропоную схвалити звіт президента НАН України академіка Б.Є. Патона.
Дякую за увагу!